

А.В. Лужанський,
науковий консультант
управління забезпечення
розгляду справ цивільної
юрисдикції Верховного Суду
України

Summary

The article deals with the problem of access to constitutional justice and some issues of realization of the right to appeal to the Constitutional Court of Ukraine. In particular, the author makes stress on the necessity for legislative extension of the range of actors to appeal to the Constitutional Court on the constitutionality of legal act as well as to improve mechanism of such an appeal and proper judicial procedures

Доступ до конституційного правосуддя в Україні: суб'єктно-юрисдикційний аспект

У демократичній державі, цивілізованому суспільстві навряд чи можлива реалізація принципу верховенства права та примату прав і свобод людини й громадянина без забезпечення реальної можливості доступу особи до суду.

Судовий захист прав і свобод у практиці Конституційного Суду України розглядається як вид державного захисту цих прав і свобод. Відсутність можливості ефективного поновлення в правах шляхом здійснення правосуддя обмежує право на судовий захист, що відповідно до ч. 2 ст. 64 Основного Закону України є неприпустимим навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану. Про це зазначено в Рішенні Конституційного Суду України від 7 травня 2002 р. № 8-рп/2002 у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої ст. 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб).

Судовий захист прав і свобод у практиці Конституційного Суду України розглядається як вид державного захисту цих прав і свобод

Різні аспекти конституційної юрисдикції та проблеми доступу до правосуддя були предметом наукових досліджень Ю.В. Білоусова, В.Д. Бринцева, Л.О. Воскобітової, В.В. Городовенка, Ю.М. Грошевого, К.Ф. Гуценка, М.А. Гурвича, М.Л. Ентіна, П.Б. Євграфова, В.М. Жуйкова, М.І. Козюбри, О.Р. Куйбіди, В.М. Лебедева, І.Є. Марочкина, О.М. Овчаренко, В.П. Паліюка, В.Ф. Погорілка, І.А. Приходька, Д.М. Притики, М.Д. Савенка, Н.Ю. Сакари, А.О. Селіванова, В.М. Сидоренка, Н.В. Сібільової, В.Є. Скоморохи, М.В. Тесленка, Ю.М. Тодики, В.М. Шаповала, С.В. Шевчука, О.Г. Шило, В.І. Шишкіна, С.Г. Штогуна, Л.П. Юзькова, В.В. Яркова та ін.

Однак суб'єктно-юрисдикційний аспект доступу до конституційного правосуддя вивчено недостатньо, що не лише стримує процес законодавчого вдосконалення регламентації діяльності Конституційного Суду України, а й негативно впливає на можливість реалізації права на судовий захист. Тим більше, що, як ідеться в заяві Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія) від 16 грудня 2005 р. стосовно призначення суддів Конституційного Суду України, саме конституційним судам належить ключова роль у забезпеченні дотримання основоположних принципів

демократії, захисту прав людини та верховенства права — основоположних стандартів Ради Європи, членом якої є Україна.

Інституційно-правовим механізмом забезпечення права на судовий захист є конституційні гарантії здійснення правосуддя судами, утвореними на підставі Конституції України, та у визначеному законом порядку

У науковій літературі зверталася увага на наявність різних концепцій статусу Конституційного Суду України та його місця в системі органів державної влади в Україні, зокрема судової влади. Так, одні науковці роблять акцент на особливому статусі цього державного органу як носія судової влади, який не слід ототожнювати з правосуддям, оскільки його діяльність функціонально не поєднана з судами загальної юрисдикції (В.М. Шаповал), інші — підкреслюють подвійну природу цього органу, який, з одного боку, розглядається як орган правосуддя, незалежний від інших органів державної влади, а з другого — як один з найвищих конституційних органів держави (М.І. Козюбра, М.В. Тесленко)¹. Наголошується також на тому, що реалізація Конституційним Судом України своїх повноважень — це здійснення правосуддя, яке полягає в застосуванні норм Конституції України до законів та інших правових актів, конституційність яких оспорується, в оцінці їх конституційності (Р.С. Мартинюк)². М.Д. Савенко вважає, що оскільки здійснення правосуддя покладено на судову владу і реалізується у відповідній процесуальній формі на певній стадії судочинства, то можна зробити висновок, що Конституційний Суд України також здійснює правосуддя і є органом судової влади³.

Інституційно-правовим механізмом забезпечення права на судовий захист є конституційні гарантії здійснення правосуддя судами, утвореними на підставі Конституції України, та у визначеному законом порядку. У зазначеному Рішенні Конституційного Суду України (у справі щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб) вказано, що Конституція України гарантує кожному судовий захист його прав у межах конституційного, цивільного, господарського, адміністративного і кримінального судочинства України.

Юрисдикційні відмінності між загальною та конституційною юрисдикціями головним чином зумовлені метою цих видів судочинства. У першому випадку — це вирішення спору про право між сторонами, а в другому — забезпечення верховенства конституції як основи національної правової системи, захист конституційного правопорядку, конституційних прав і свобод, припинення порушень конституційних норм та запобігання цим правопорушенням.

Відповідно до частин 1, 3 ст. 3 Закону від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» судову систему України становлять суди загальної юрисдикції та суд конституційної юрисдикції, тобто Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні (ч. 1 ст. 147 Конституції України). Судова система забезпечує доступність правосуддя для кожної особи в порядку, встановленому Конституцією та законами України.

Юрисдикційні відмінності між загальною та конституційною юрисдикціями головним чином зумовлені метою цих видів судочинства. У першому випадку — це вирішення спору про право між сторонами, а в другому — забезпечення верховенства конституції як основи національної правової системи, захист конституційного правопорядку, конституційних прав і свобод, припинення порушень конституційних норм та запобігання цим правопорушенням

Аналіз цих положень у системному зв'язку з приписами частин 1, 3 ст. 124 Основного Закону України щодо здійснення правосуддя в Україні виключно судами, а судочинства — Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції дає підстави для висновку про те, що Конституційний Суд України як невід'ємна складова судової системи та конституційно уповноважений суб'єкт судочинства здійснює правосуддя.

На наш погляд, цей висновок може бути підтверджений і тим, що згідно з ч. 1 ст. 127 Конституції України правосуддя здійснюють професійні судді, якими слід вважати осіб, призначених на посаду судді уповноваженими ч. 1 ст. 128, ч. 2 ст. 148 Основного Закону України суб'єктами (Президент України — щодо першого призначення суддів судів загальної юрисдикції; Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України — щодо призначення по шість суддів Конституційного Суду України).

До того ж у практиці конституційного судочинства Конституційний Суд України неодноразово роз'яснював поняття «правосуддя», визначаючи його як самостійну галузь державної діяльності, яку суди здійснюють шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях в особливий, встановлений

¹ Див.: Тесленко М. Окремі аспекти взаємовідносин Конституційного Суду України і судів загальної юрисдикції // <http://www.pravoznavec.com.ua/period/chapter/2/33/1243>

² Див.: Мартинюк Р. Нормативне визначення суб'єктів звернення до Конституційного Суду України та механізму формування складу Суду як гарантія забезпечення його поза політичного статусу і компетентності // Держава і право: 36. наук. праць. Юридичні і політичні науки. — К., 2007. — Вип. 37. — С. 156—162.

³ Див.: Савенко М. Конституційне судочинство в Україні // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». — Том 8: Філософія, право. — К., 1999. — С. 58.

законом процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ⁴, правозастосовну діяльність з розгляду і вирішення у встановленому законом порядку віднесених до компетенції суду цивільних, господарських, кримінальних та інших справ⁵.

Правосуддя можна розглядати як специфічний напрям реалізації державної влади, основної або принаймні кінцевої форми реалізації судової влади, що здійснюється шляхом неухильного дотримання суворо регламентованих законом форми, порядку та норм судочинства

В інших рішеннях Конституційного Суду України безпосередньо зазначено, що «правосуддя здійснюється виключно судами у відповідних формах, у тому числі шляхом конституційного судочинства»⁶, «Конституційний Суд України та суди загальної юрисдикції здійснюють правосуддя, яке стосується конституційного, адміністративного, господарського, кримінального та цивільного судочинства. Ці види судочинства є процесуальними формами правосуддя та охоплюють порядок звернення до суду, процедуру розгляду судом справи та ухвалення судового рішення»⁷.

У деяких державах такий вид судочинства, як конституційне, визначено на рівні конституції. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 118 Конституції Російської Федерації (РФ) судова влада здійснюється шляхом конституційного, цивільного, адміністративного та кримінального судочинства⁸.

У широкому розумінні правосуддя можна розглядати як специфічний напрям реалізації державної влади, основної або принаймні кінцевої форми реалізації судової влади, що здійснюється шляхом неухильного дотримання суворо регламентованих законом форми, порядку та норм судочинства.

⁴ Див.: Пункт 3 мотивувальної частини Ухвали Конституційного Суду України від 14 жовтня 1997 р. № 44-з про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням державного зовнішньоекономічного підприємства «Славутич-Сталь» щодо тлумачення статті 124 Конституції України і Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» // Офіційний вісник України. — 2008. — № 28. — Ст. 903. — С. 145.

⁵ Див.: Рішення Конституційного Суду України від 22 червня 2004 р. № 13-рп/2004 у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини другої статті 16 Дисциплінарного статуту прокуратури України, затвердженого Постановою Верховної Ради України «Про затвердження Дисциплінарного статуту прокуратури України» (справа про Дисциплінарний статут прокуратури) // Офіційний вісник України. — 2004. — № 26. — Ст. 1710. — С. 47.

⁶ Рішення Конституційного Суду України від 7 травня 2002 р. № 8-рп/2002 у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб) // Офіційний вісник України. — 2002. — № 20. — Ст. 993. — С. 101.

⁷ Рішення Конституційного Суду України від 22 квітня 2008 р. № 8-рп/2008 у справі за конституційним поданням 52 народних депутатів України та за конституційним поданням Верховної Ради Автономної Республіки Крим щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України, статті 7 Цивільного процесуального кодексу України (справа про мову судочинства) // Офіційний вісник України. — 2008. — № 33. — Ст. 1102. — С. 61.

⁸ Див.: Конституции государств Европы: В 3 т. / Под общ. ред. Л.А. Окунькова. — М., 2001. — Т. 3. — С. 45.

У практиці іноземних органів конституційної юрисдикції відправлення правосуддя трактується як «особливий вид здійснення державної влади», до того ж у контексті співвідношення понять «правосуддя» та «судочинство» «під здійсненням правосуддя розуміється не все судочинство, а

лише та його частина, яка полягає у прийнятті актів судової влади щодо вирішення підвідомчих суду справ, тобто судових актів, що вирішують справу по суті»⁹.

Можливо, лише факт розуміння Конституційним Судом України певного виду судочинства як процесуальної форми правосуддя не може бути достатньою та самостійною підставою для класифікації видів правосуддя, наприклад, за вказаними вище видами судочинства або за юрисдикційною ознакою (конституційне та загальне).

Парламентська Асамблея Ради Європи однозначно сприймає Конституційний Суд України як єдиний орган конституційного правосуддя

Разом з цим, на нашу думку, застосований єдиним органом конституційної юрисдикції України підхід опосередковано виводить у практичну площину таке поняття, як «конституційне правосуддя», яке, залишаючись законодавчо невизначеним, дедалі впевненіше утверджується у сучасній юридичній доктрині. До того ж воно аналізується не лише на рівні наукових статей¹⁰, а й на рівні монографічних досліджень¹¹. До речі, Парламентська Асамблея Ради Європи однозначно сприймає Конституційний Суд України як єдиний орган конституційного правосуддя. Про це зазначено, наприклад, у п. 14 її Резолюції від 19 квітня 2007 р. № 1549 (2007) «Функціонування демократичних інституцій в Україні».

Конституційне правосуддя дослідники розглядають по-різному, зокрема як: міжнародно визнаний стандарт демократії¹²; окрему галузь права, яка становить систему норм права, що регулюють якісно однорідний комплекс суспільних відносин, що складаються в процесі організації

⁹ Постановление Конституционного Суда РФ от 25 января 2001 г. «По делу о проверке конституционности положения п. 2 ст. 1070 Гражданского кодекса Российской Федерации в связи с жалобами граждан И.В. Богданова, А.Б. Зернова, С.И. Кальянова и Н.В. Труханова» // СЗ РФ. — 2001. — № 7. — Ст. 700. (Тут і далі — переклад автора).

¹⁰ Див., напр.: Овсянян Ж. И. Судебный конституционный контроль в зарубежных странах. — Р., 1992. — С. 45, 46; Витрук Н. В. Конституционное правосудие. Судебное конституционное право и процесс. — М., 1998. — С. 38; Мироненко О. Про деякі загальні підходи до поняття «конституційна юстиція» і предмета його історії // Вісник Конституційного Суду України. — 1998. — № 4. — С. 47; Савенко М. Знач. праця. — С. 56—61; Скомороха В. Безпечення верховенства права у практиці Конституційного Суду України // Український щорічник міжнародного права. — 2007. — № 4. — С. 363.

¹¹ Див., напр.: Селіванов А. О. Верховенство права в Конституційному правосудді: Аналіз конституційної юрисдикції. — К.; Х.: Акад. прав. наук України, 2006. — 400 с.; Конституционное правосудие. Судебное конституционное право и процесс: Учеб. пособие / Витрук Н. В. — 2-е изд., перераб. и доп. — М., 2005. — 527 с.

¹² Див.: Баглай М. В. Некоторые актуальные проблемы конституционного правосудия в России // Конституционное правосудие. — 1998. — № 1. — С. 7.

та функціонування конституційного контролю, здійснюваного конституційними судами у формі самостійного виду судочинства — конституційного судочинства¹³; особливий вид конституційного контролю, здійснюваного шляхом конституційного судочинства¹⁴; діяльність судових органів, що складається з розгляду справ, предметом яких є конституційно-правові питання, пов'язані із забезпеченням дотримання конституції державними органами, та в прийнятті щодо них рішень, які мають правові наслідки¹⁵; особливе за формою і змістом провадження Конституційного Суду України, який наділений Конституцією України повноваженнями щодо застосовування конституційної юрисдикції, у розгляді справ в установленому законом порядку, що стосуються спорів про право щодо належних суб'єктів, котрі звертаються з конституційними поданнями (зверненнями), захищаючи законні інтереси у спосіб, визначений Законом від 16 жовтня 1996 р. № 422/96-ВР «Про Конституційний Суд України» (далі — Закон № 422/96-ВР)¹⁶; як новий феномен української держави, що становить основу діяльності Конституційного Суду України¹⁷.

Судовий конституційний контроль — це різновид правосуддя, якому властиві особлива система законодавства, що регулює відповідну форму правосуддя, особливі види судових органів конституційного контролю в європейських країнах, особлива судово-процесуальна форма здійснення правосуддя з питань конституційного контролю та особлива юридична природа актів судового конституційного контролю

У науковій літературі судовий конституційний контроль пропонують розглядати як стрижень конституційного правосуддя, який є поєднанням двох відносно самостійних форм: контролю і правосуддя. Отже, судовий конституційний контроль — це різновид правосуддя, якому властиві особлива система законодавства, що регулює відповідну форму правосуддя, особливі види судових органів конституційного контролю в європейських країнах, особлива судово-процесуальна форма здійснення правосуддя з питань конституційного контролю та особлива юридична природа актів судового конституційного контролю¹⁸.

Поняття «конституційне правосуддя» судді Конституційного Суду України, зокрема В.Є. Скомороха, М.Д. Савенко, вживали в своїх окремих думках

стосовно рішень і висновків цього Суду в такому контексті: «без тлумачення норми права Судом неможливе конституційне правосуддя»¹⁹, «поділ повноважень щодо формування органів конституційного правосуддя між різними гілками влади покликаний забезпечити їх незалежність і запобігти можливості підпорядкованості будь-якій із них»²⁰; рішення єдиного органу конституційної юрисдикції за змістом можна назвати актом конституційного правосуддя за умови, якщо воно містить належне правове обґрунтування, базується на правильно застосованих та інтерпретованих положеннях Конституції України²¹.

Не можна не зазначити й того, що конституційному правосуддю притаманні визначені Основним Законом України та Законом № 422/96-ВР основні, «класичні» ознаки та принципи правосуддя, які зазвичай пов'язують із судами загальної юрисдикції. До них, зокрема, належать: заснований на принципі здійснення державної влади в Україні на засадах її поділу ексклюзивний суб'єктний склад — здійснення правосуддя виключно судами, що є складовою судової системи; належність Конституційного Суду України до кола органів державної судової влади; наявність юрисдикції, тобто повноваження вирішувати спори про право та інші правові питання; здійснення правосуддя від імені держави та ухвалення судових рішень іменем України; особлива процесуальна форма здійснення конституційного правосуддя; засадничий характер діяльності, який ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності та недоторканності, заборони впливу на суддів у будь-який спосіб, їхньої рівноправності, гласності, повного і всебічного розгляду справ та обґрунтованості прийнятих рішень; державна мова судочинства; статусні ознаки судді — наявність нормативно визначених кваліфікаційних вимог до судді, спосіб заміщення посади — призначення та вичерпний перелік підстав для звільнення з посади, професійна основа діяльності та наявність пов'язаних із нею

¹³ Див.: Витрук Н.В. Знач. праця. — С. 38.

¹⁴ Див.: Голубицкая С.Г. Решения Конституционного Суда Российской Федерации в правовой системе России (Теоретические и практические вопросы) : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. — М., 2002. — С. 3.

¹⁵ Див.: Юдин Ю.А. Модели конституционного правосудия // Сравнительное конституционное право / Ред. кол. А.И. Ковлер, В.Е. Чиркин, Ю.А. Юдин. — М., 1996. — С. 161.

¹⁶ Див.: Селіванов А.О. Знач. праця. — С. 18.

¹⁷ Див.: Селіванов М.Ф. Взаємодія судів конституційної та загальної юрисдикції в Україні: правові аспекти, проблеми // Судочинство і судострій в Україні. — 2005. — № 1. — С. 18.

¹⁸ Див.: Овсепян Ж.И. Знач. праця. — С. 45, 46.

¹⁹ Окрема думка судді Конституційного Суду України Скоморохи В.Є. стосовно Висновку Конституційного Суду України від 30 жовтня 2003 р. № 1-в/2003 у справі про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України», направленою Головою Верховної Ради України, вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 29, 59, 78 та інших Конституції України) // Урядовий кур'єр. — 2003. — № 213.

²⁰ Окрема думка судді Конституційного Суду України Скоморохи В.Є. стосовно Висновку Конституційного Суду України від 5 листопада 2003 р. № 2-в/2003 у справі про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України», направленою Головою Верховної Ради України, вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 76, 78, 81 та інших Конституції України) // Офіційний вісник України. — 2003. — № 46. — Ст. 2390. — С. 24.

²¹ Див.: Окрема думка судді Конституційного Суду України Савенка М.Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України від 25 грудня 2003 р. № 22-рп/2003 у справі за конституційними поданнями 53 і 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 103 Конституції України (справа щодо строків перебування на посту Президента України) // Урядовий кур'єр. — 2004. — № 11.

обмежень та вимог щодо несумісності — заборона членства у політичних партіях і профспілках, мати представницький мандат, брати участь у будь-якій політичній діяльності, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак; обов'язковість рішень і висновків до виконання на території України, встановлення на рівні закону юридичної відповідальності за їх невиконання та передбачення можливості застосування за необхідності відповідного державного примусу тощо.

Гарантії права на справедливий суд безпосередньо не поширюються на звернення до Конституційного Суду України, та, відповідно, на доступ до конституційного правосуддя.

Однак, як засвідчує практика Європейського суду, таке право може опосередковано охоронятися п. 1 ст. 6 Конвенції в рамках реалізації права на справедливий суд

Отже, на наш погляд, є достатньо як теоретичних, так і практичних передумов, а також загальна необхідність виокремлення такого виду правосуддя, як конституційне правосуддя. Чітке усвідомлення правової природи цього невід'ємного від конституційної юрисдикції поняття може стати першим кроком для постановки питання про доступність конституційного правосуддя як складової права на звернення до Конституційного Суду України, до того ж у контексті не так існуючих правових механізмів, як потенційно перспективних.

У практиці Європейського суду з прав людини (далі — Європейський суд) право доступу до суду розглядається як один з аспектів права на суд²². Проте таке право не є абсолютним — воно може бути обмежене внаслідок дії закону або фактично, особливо щодо умов прийнятності скарги. Однак право доступу до суду не може бути обмежено таким чином або такою мірою, що буде порушена сама його сутність. Ці обмеження повинні мати законну мету та бути пропорційними між використаними засобами та досягнутими цілями²³.

Водночас слід мати на увазі, що гарантії доступу до суду, зазначені в п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція), стосуються лише права кожного на звернення до суду з позовом щодо його прав та обов'язків цивільного характеру і переважно

пов'язані з реалізацією права на порушення провадження в суді за цивільним позовом.

Конвенція не гарантує права доступу до суду, який має повноваження визнати закон недійсним чи позбавити його юридичної сили або давати офіційне тлумачення закону, що свого часу було підтверджено Європейським судом²⁴.

Таким чином, гарантії права на справедливий суд безпосередньо не поширюються на звернення до Конституційного Суду України, та, відповідно, на доступ до конституційного правосуддя.

Однак, як засвідчує практика Європейського суду, таке право може опосередковано охоронятися п. 1 ст. 6 Конвенції в рамках реалізації права на справедливий суд.

В Україні фізичні особи не є суб'єктами звернення до органу конституційної юрисдикції з питань конституційності закону чи іншого правового акта. Згідно з ч. 3 ст. 8 Цивільного процесуального кодексу України, ч. 5 ст. 9 Кодексу адміністративного судочинства України у разі виникнення у суду сумніву під час розгляду справи щодо відповідності закону чи іншого

правового акта Конституції України, вирішення питання про конституційність якого належить до юрисдикції Конституційного Суду України, суд загальної юрисдикції звертається до Верховного Суду України для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта. За загальним правилом, визначеним у ч. 1 ст. 83 Закону № 422/96-ВР, у разі виникнення у процесі загального судочинства спору щодо конституційності норми закону, яка застосовується судом, провадження у справі зупиняється²⁵.

Конвенція не гарантує права на передання справи національним судом іншому національному або міжнародному органу для винесення попередньої ухвали²⁶.

Як зазначено в пунктах 24, 25 рішення Європейського суду від 18 липня 2006 р. у справі «Проніна проти України», існуючу в Україні систему відповідного законодавства не можна тлумачити як таку, що вимагає від звичайних судів детально розглядати питання щодо конституційності, яке порушує сторона цивільного провадження, або зобов'язує суди передавати кожне таке питання до Конституційного Суду. Очевидно, суди загальної юрисдикції користуються певною дискрецією щодо

²² Див.: *Golder v. the United Kingdom* judgment of 21 February 1975, Series A, no. 18, § 36. (Тут і далі див. на <http://www.echr.coe.int>).

²³ Див.: *Guérin v. France* judgment of 29 July 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998—V, p. 1867, § 37.

²⁴ Див.: *James and Others v. the United Kingdom* judgment of 21 february 1986, Series A, no. 98, p. 81.

²⁵ Детальніше див.: Лужанський А. В. Звернення суду до органу конституційної юрисдикції як складова правосуддя // Вісник Верховного Суду України. — 2009. — № 6. — С. 42—48.

²⁶ Див.: *Coëme and Others v. Belgium* judgment of 22 June 2000 // Human Rights Case Digest, Volume 11, Numbers 5—6, 2000, pp. 305—310, § 114.

розгляду питань конституційності, які виникають у рамках цивільного провадження. Таким чином, питання, чи достатньо суд обґрунтував своє рішення щодо цього питання, може бути визначено «тільки у світлі обставин справи». У цій справі заявниця звернулася до національних судів з вимогою вирішити її спір щодо пенсії з органами соціального забезпечення. Вона послалася, зокрема, на положення ст. 46 Конституції України, заявивши, що її пенсія не повинна бути нижчою за прожитковий мінімум. Однак національні суди не зробили жодної спроби проаналізувати позов заявниці з цієї точки зору, попри пряме посилення у кожній судовій інстанції. Не в компетенції Європейського суду вирішувати, який шлях міг би бути найадекватнішим для національних судів при розгляді цього аргументу. Однак, на думку Європейського суду, національні суди, цілком ігноруючи цей момент, хоча він був специфічним, доречним та важливим, не виконали своїх зобов'язань щодо п. 1 ст. 6 Конвенції. Відповідно, було порушення цього положення.

В Україні є всі передумови для того, щоб існуючі загальнодемократичні стандарти доступу до суду та правосуддя, у тому числі й сформовані практикою Європейського суду, стали орієнтиром для законодавця у сфері розширення кола суб'єктів права на звернення до Конституційного Суду України щодо конституційності закону чи іншого правового акта, вдосконалення механізму такого звернення та відповідних судових процедур

У цьому зв'язку можна вважати позитивним досвід деяких зарубіжних країн, у яких в аналогічних випадках звернення до суду конституційної юрисдикції є не лише правом, але й обов'язком суду загальної юрисдикції (РФ, ФРН)²⁷.

Отже, на наш погляд, в Україні є всі передумови для того, щоб існуючі загальнодемократичні стандарти доступу до суду та правосуддя, у тому числі й сформовані практикою Європейського

суду, стали орієнтиром для законодавця у сфері розширення кола суб'єктів права на звернення до Конституційного Суду України щодо конституційності закону чи іншого правового акта, вдосконалення механізму такого звернення та відповідних судових процедур. Не можна не погодитися з А.О. Селівановим, який, зокрема, звертає увагу на те, що право громадян на конституційну скаргу ще має бути усвідомлено законодавцем як найвищий стандарт визнаних суспільством цінностей демократичного устрою влади, коли права і свободи людини мають бути забезпечені всіма засобами застосування верховенства права і доступу до правосуддя²⁸.

Слід не лише вести мову про право на конституційну скаргу, а ставити питання про нагальну необхідність запровадження в Україні доступного конституційного правосуддя, яке б охоплювало і це право, і можливість судів загальної юрисдикції безпосередньо звертатися до органу конституційної юрисдикції

Що стосується перспективи подальших розвідок у напрямі цього дослідження, то видається, що вони існують як на теоретичному рівні, так і в практичній площині, зокрема у сфері розроблення та прийняття відповідних законопроектів. Тому в контексті доступності слід не лише вести мову про право на конституційну скаргу, а ставити питання про нагальну необхідність запровадження в Україні доступного конституційного правосуддя, яке б охоплювало і це право, і можливість судів загальної юрисдикції безпосередньо звертатися до органу конституційної юрисдикції, а також про законодавче унормування тривалості розгляду справ Конституційним Судом України шляхом запровадження обчислення відповідних строків не з дня прийняття процесуальної ухвали про відкриття конституційного провадження у справі, як це на сьогодні передбачено в ч. 3 ст. 57 Закону № 422/96-ВР, а з дати надходження конституційного подання чи конституційного звернення.

²⁷ Див., напр.: Постановление Конституционного Суда Российской Федерации от 16 июня 1998 г. «По делу о толковании статей 125, 126, 127 Конституции Российской Федерации» // СЗ РФ. — 1998. — № 25. — Ст. 3004; Сабадош В.І. Юридична природа органів конституційного контролю в Німеччині // Держава і право. — Вип. 48. — 2010. — С. 202.

²⁸ Селіванов А.О. Зазнач. праця. — С. 23.